Biblia lui Petru Pavel Aron.
Premisele traducerii Vulgatei în limba română

Prof. dr. IOAN CHINDRIŞ
Institutul de Istorie „George Barit," Cluj-Napoca

Textul Bibliei este un subiect privilegiat în toate culturile lumii creştine. Nici o ediţie a ***Cărţii Cărţilor*** nu a trecut neobservat vreodată, în oricare dintre literaturile europene ne-am arunca privirea. Dimpotrivă, nu arareori evenimentul apariţiei unei Biblii a influenţat periodizarea istoriei lumii, cum este cazul celei tipărite le Martin Luther la 1543, care încununează triumful Reformei şi divizarea culturală a continentului.

La o scară determinată de condiţii îndeobşte cunoscute, apariţia ***Bibliei*** la români a avut întotdeauna un impact cultural major. ***Biblia de la Bucureşti*** din 1688 marchează încununarea umanismului în lumea românească, unde acest curent european esenţial a avut un caracter naţional puternic, manifestat prin traducerea întregii literaturi bisericeşti în limba română. Ştim cu toţii că în occident, în pofida progresului cultural al limbilor vernaculare, imperiul limbii latine nu a putut fi învins definitiv decât în secolul al XIX-lea, odată cu pătrunderea ideilor lui Herder şi cu apariţia romantismului. Limba „sacră" de care s-au servit românii în evul mediu, slavona, a cedat cu relativă uşurinţă în faţa impulsului de naţionalizare a cultului divin, impuls ce i-a avut ca genii dominante pe un Varlaam, Dosoftei sau Nicolae Milescu, încât secolul al XVIII-lea, privit prin prisma producţiei de carte, este unul profund românesc. Pe acest teren generos, la care se adaugă, din lumea laică, influenţa lui Dimitrie Cantemir, iluminismul ardelean al noului secol s-ar putea crede că a avut o ascensiune uşoară, pe câtă vreme a apărut în istorie cu o faţă naţională declarată.

Lucrurile se nuanţează însă, din cauza situaţiei de provincie înstrăinată a Transilvaniei şi, în proximitatea epocii, de acţiunea devastatoare a calvinismului unguresc, a cărui consecinţă a fost, după opinia marelui istoric David Prodan, dispariţia de facto a vechii ortodoxii româneşti, desfigurată la sfârşitul secolului al XVII-lea în două epave: „ortodoxia" calvină a ierarhiei bisericeşti şi „ortodoxia" eşuată în folclor şi superstiţii păgâne a poporului de jos, refractar la orice ademenire eretică. Numeroase mărturii, autohtone şi străine, vin să întărească observaţia aceasta de cea mai înaltă semnificaţie pentru istorici. Prin prisma ei se poate înţelege cu acurateţe succesul general şi fulgerător al Unirii cu Roma de la

BDD-A19292 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:32 UTC)

1700, ca necesitate disperată de salvare a bisericii româneşti, pe care a înţeles-o cu acurateţe casta protopopilor români din Ardeal, care, în viziunea lui Petru Maior, protopop şi el, întruchipau tradiţia însăşi, din vremuri paleocreştine, a religiei răsăritene în interiorul Carpaţilor. Istoricii prea zeloşi ai Unirii cu Roma vor să creadă că românii ardeleni au acţionat în direcţie catolică din necesitatea „salvării sufletului". Sintagma îşi poate dobândi un înţeles doar dacă o proiectăm la scară naţională, ca necesitate de a salva sufletul universal al românilor ardeleni, biserica, din primejdia calvinizării previzibile.

Nu cred că este necesar să intrăm mai adânc în carnea istoriei, pentru a înţelege valoarea de început de lume a Unirii cu Roma pentru românii ardeleni, şi, ulterior, pentru naţiunea română în ansamblu. Numim secolul al XVIII-lea la români „epoca luminilor", o numeşte astfel ortodoxul Dimitrie Popovici, demonstrând amplu faptul că, fără Unirea cu Roma şi fără elita erudită a Blajului, nu ar fi existat nici un fel de iluminism la români. La rândul său, Nicolae Iorga desemnează secolul al XVIII-lea în literatura română drept „*epoca lui Petru Maior.*" Auspiciile s-au schimbat prin actul Unirii, nu fără frământările inerente reformelor religioase la toate popoarele, însă direcţia culturală naţională a păstrat o impresionantă constanţă în manifestare. Există o uimitoare asemănare, neglijată din păcate, între secolul **umanismului**, al XVII-lea, în Ţările Române şi secolul **iluminismului**, al XVIII-lea, în Transilvania. Exceptând influenţele universale care au imprimat coloritul general al ideilor, în sfera culturii bisericeşti, regentă desigur, umanismul moldo-valah şi iluminismul ardelean s-au manifestat absolut identic. Asemeni celui precursor, timpul succesor şi-a centrat eforturile în direcţia creării unei teologii şi literaturi bisericeşti puternice, încununate de cele două Biblii: Bucureşti 1688 şi Blaj 1795. Simetria poate fi contemplată şi mai adânc, la nivelul cronologiei personalităţilor şi operelor capitale, cu perspectiva unor surprize sugestive.

Tributar ontologic interferenţei dintre cultura umanistă românească şi influenţele occidentale, Blajul unit cu Roma a produs curentul încă insuficient cercetat al Şcolii Ardelene. De două generaţii, exegeţii Şcolii îi reaşează mereu fruntariile cronologice, odată cu descoperirea sau reinterpretarea unor documente şi idei care infirmă debutul clasic odată cu apariţia, în 1779, a ***Cărţii de rogaciuni*** a lui Samuil Micu. Acest debut poate fluctua, la rândul său, în măsura în care vorbim despre activitatea laică sau religioasă. Punctul de vedere cel mai agreat şi mai convingător este acela că Şcoala Ardeleană, în sensul cultural al termenului, debutează odată cu începutul activităţii episcopului Petru Pavel Aron. Meritul de fond al său este organizarea unui ordin călugăresc de tip occidental, erudit, disciplinat şi lucrativ, care în scurt timp va transforma Blajul într-un focar de cultură eficient şi modern. O altă iniţiativă epocală a fost democratizarea cunoştinţelor acestor benedictini valahi, instruiţi la înalte universităţi apusene,

BDD-A19292 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:32 UTC)

prin înfiinţarea la Blaj a şcolilor româneşti de toate gradele, în 1754, eveniment de la care, iată, se împlinesc 250 de ani. Pentru însemnările de faţă, însă, importantă este revoluţia episcopului Aron în domeniul culturii scrise. Niciodată nu s-a simţit mai acut nevoia de carte şi cuvânt românesc în Ardeal ca pe vremea lui Aron, după ce un edict recent şi ferm al Mariei Tereza interzisese aducerea de cărţi bisericeşti de peste Carpaţi. În 1750, de sub teascul vechii tipografii româneşti din Ardeal, ajunsă acum la Blaj, vede lumina zilei prima carte românească din constelaţia Şcolii Ardelene. Este încă misteriosul opuscul intitulat ***Floarea adevărului***, cea mai rară carte veche românească, din care se păstrează un singur exemplar, şi acela în străinătate. Ea este, după sunetul titlului, opera colectivă a „*cuvioşilor ieromonaşi*" de la Blaj, adică a tuturor călugărilor, în frunte cu călugărul-episcop Aron. Cartea este, în esenţă, o explicare foarte doctă a celor patru puncte dogmatice sub care s-au unit românii cu Roma la 1700, implicând, firește, justificarea minuţioasă a evenimentului. Ca formă de exprimare, însă, ***Floarea adevărului*** este un mesager timpuriu al ecumenismului panromânesc postulat de cele mai luminate minţi ale noastre, în trecut şi astăzi. Contrar tuturor seismelor polemice care zbuciumau lumea românească în legătură cu Unirea, cartea este străbătută de un ton ireneic, calm şi tolerant, care vrea să convingă şi nu să învingă. Aparent modesta tipăritură, reeditată de Ioan Bob la 1813, a fixat pentru totdeauna tonul moderat, erudit şi civilizat în care românii uniţi cu Roma şi-au apărat şi îşi apără confesiunea în faţa nu puţinilor detractori.

Într-o societate legată organic de credinţă şi biserică, aşa cum erau românii ardeleni, confesiunea catolică de rit oriental – şi i-am numit aici pe greco-catolici – trebuia să oglindească valenţele superioare ale catolicismului şi ortodoxiei, într-o sinteză asimilabilă de către poporul Ardealului. Este verosimil ca acest efort să explice reuşita şi să motiveze progresul impresionant al culturii de tip european şi naţional în acelaşi timp, într-o aşezare minusculă de la confluenţa Târnavelor, unde clericii şi elevii acestora întreceau ca număr populaţia târgului Blaj. În timpul păstoriei de 14 ani a lui Petru Pavel Aron, tiparniţa Blajului a dat românilor aproape toate cărţile necesare cultului divin: ***Ceaslovul*** în 1751, ***Strastnicul*** în 1753, ***Psaltirea*** în 1755, ***Liturghierul*** în 1756, ***Molitvenicul*** în 1757, ***Octoihul*** în 1760, ***Evangheliarul*** în 1765. În paralel, se pun bazele teologiei pendinte de noua confesiune, prima lucrare de acest fel fiind chiar ***Floarea adevărului*** din 1750. În opera teologică, unde a excelat însuşi episcopul Aron, se observă cel mai bine rezultatul erudit produs de o religie de sinteză cum era cea greco-catolică. Ilustrativă pentru această fază a teologiei blăjene este importanta lucrare, atribuită tot lui Aron, ***Începerea, aşezământul şi iscăliturile Sfântului şi a toată lumea săbor de la Florenţia***, din 1762, cu o ediţie paralelă în limba latină. Cartea evocă momentul luminos de la 1439, când cele două biserici creştine erau pe punctul de a restabili unirea ruptă la 1054 şi îşi are tâlcul său profund pentru românii

BDD-A19292 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:32 UTC)

ardeleni. Ea pune Unirea românilor cu Roma de la 1700 sub autoritatea acestui sinod celebru, în virtutea căruia aderenţa ortodocşilor la Biserica Catolică se putea realiza prin simpla recunoaştere a patru puncte dogmatice, dintre care doar supremaţia Papei de la Roma avea un sunet perceptibil de către masa credincioşilor. La Florenţa, însă, prin eforturile unor genii teologice cum a fost Marsilio Ficino sau Gheorgios Ghemistos Plethon, apoi printr-o îndelungă dezbatere a tuturor teologilor vremii, s-a realizat cel dintâi dialog ecumenic de după marea ruptură. Cu acest prilej, valorile estului şi vestului creştin s-au analizat, confruntat şi influenţat. Eşuat pe moment, sinodul şi atmosfera lui vor rămâne peste veacuri simboluri vii, *pia desideria* tuturor învăţaţilor preocupaţi de unitatea lumii creştine. Petru Pavel Aron este cel dintâi ierarh de la Blaj care înţelege şi valorifică moştenirea culturală a conciliului florentin, prin ataşamentul egal faţă de erudiţia catolică şi cea ortodoxă. Această opţiune de răscruce îi va fi pusă la încercare atunci când, doritor să încununeze opera teologică a Blajului cu o versiune românească a ***Bibliei***, apelează la ***Vulgata*** occidentală, şi nu la ***Septuaginta*** Bisericii Orientale. Cum se explică această opţiune, în condiţiile când mentalul popular era ataşat tocmai de ***Biblia*** orientală, care se impusese temeinic la noi prin ediţia de la Bucureşti din 1688? Răspunsul este greu de dat în acest moment. Cunoscând echidistanţa lui Aron, se poate presupune că el considera ***Septuaginta*** românească realizată şi suficientă, prin ***Biblia de la Bucureşti***.

Într-adevăr, prestigiul acesteia a fost covârşitor iar modestul sihastru de la Blaj s-o fi gândit că nu o poate concura. Ea circula printre românii uniţi din Ardeal, era ***Biblia*** lor de căpătâi. De ce nu ar avea însă aceştia, după sunetul geminat al numelui religiei, şi o ***Biblie*** occidentală la îndemână? Pe firul unei asemenea gândiri posibile putea ajunge Aron la ideea traducerii ***Vulgatei*** latine. Ipotezele sunt în acelaşi timp prietenul şi duşmanul istoricului, în măsura în care cercetarea le confirmă sau le infirmă. Cea de faţă îşi aşteaptă verdictul. Oricum, evenimentul rămâne epocal, ***Biblia*** lui Petru Pavel Aron fiind unica traducere a ***Vulgatei*** latine din cultura noastră.

Traducerea s-a petrecut într-un timp record, în cunoscutul ritm febril al întregii activităţi a lui Aron, care şi-a presimţit parcă sfârşitul prematur. În anii 1760 – 1761, ***Vechiul Testament*** a fost tradus în timpul record de nouă luni. Spre deosebire de ***Biblia de la Bucureşti***, care este în proporţie covârşitoare opera lui Nicolae Milescu spătarul sau de ***Biblia*** lui Samuil Micu din 1795, ***Vulgata*** pe care o numim „*a lui Aron*" nu este o operă de autor, ci una colectivă. Au lucrat la traducere toţi învăţaţii Blajului din prima generaţie, între care cu siguranţă pot fi amintiţi Grigore Maior, Gherontie Cotorea, Atanasie Rednic, Silvestru Caliani şi, după cum arată autografele lor, însuşi episcopul Aron,

BDD-A19292 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:32 UTC)

cu cea mai consistentă parte de muncă. ***Psaltirea***, de pildă, este tradusă în întregime de asceticul episcop iniţiator. Este cea mai extinsă operă colectivă din cultura noastră veche şi, chiar prin acest fapt, se constituie într-un instrument inestimabil de investigare a acestei culturi.

Biblia lui Petru Pavel Aron este prima întâlnire a tălmăcitorului român cu un text latin de proporţii. Nu exista nici un precedent, ca atare felul cum au acţionat „***cuvioşii ieromonaşi***" de la Blaj în faţa acestui test istoric este un subiect consistent de investigaţie filologică. Erau cu toţii buni cunoscători ai limbii latine, însuşită în instituţii occidentale, Grigore Maior fiind chiar autorul unui dicţionar latin-român excepţional realizat, care a fost scos din umbra arhivelor printr-o ediţie recentă. Testul cel greu trebuie să fi fost limba română. Nici unul dintre traducători nu a urmat cursurile vreunei şcoli româneşti, în afara unei eventuale buchiseli de copilărie la biserica satului de unde provenea fiecare. O uriaşă prăpastie se ridică între ei şi mai tânărul Samuil Micu, care, peste două decenii, va traduce ***Biblia*** într-o limbă literară actuală în structura ei şi astăzi. El este geniul, însă la 1760 nu îşi făcuse încă apariţia. Tălmăcitorii ***Vulgatei*** aveau la îndemână doar exemplul nefast al limbii româno-calvine din cărţile tipărite la Alba Iulia în secolul al XVII-lea, împestriţată până la mutilare cu cuvinte şi întorsături de frază ungureşti. Or, prima îndatorire a erudiţilor greco-catolici de la Blaj era tocmai curăţirea limbii de acest gunoi primejdios, în beneficiul unei exprimări româneşti autentice. Nu a putut fi o muncă uşoară, însă bunul simţ le-a indicat calea de urmat. În lipsa limbii literare româneşti, al cărei creator urma să fie elevul lor Samuil Micu, învăţaţii amintiţi fac apel la limba populară din Ardeal, mai exact la varianta ei de la nordul Mureşului, de unde erau originari cu toţii. Pe fundalul acestui grai pitoresc, ei experimentează şi încetăţenesc, sau cel puţin vor să o facă, cuvinte, expresii şi formulări stilistice inspirate de limba latină, ca şi o seamă de forme lexicale din cultura lor occidentală, pe care le propun limbii române. Experimentul este fascinant şi vom avea ocazia să ascultăm chiar aici comunicarea doamnei profesoare Niculina Iacob despre limba ***Bibliei*** lui Petru Pavel Aron, prima încercare făcută până acum pe această temă.

Biblia lui Petru Pavel Aron, unica ***Vulgată*** în limba română, a rămas în manuscris până astăzi. Cauza pare clară: moartea episcopului. Ca şi în cazul lui Samuil Micu, ***Noul Testament*** a pus probleme mult mai grele traducătorilor, astfel că ritmul alert al ***Vechiului Testament*** nu s-a putut repeta. Se poate crede, cunoscând firea tenace a lui Aron, că dacă moartea nu l-ar fi răpit în 1764, ***Biblia*** ar fi avut soarta celorlalte cărţi lucrate la Blaj în vremea sa: tiparul. Astfel, cultura noastră veche ar fi cunoscut încă o carte monumentală, ***Biblia*** ar fi circulat în două variante opţionale iar posteritatea ar fi fost scutită de tristeţea de a privi o muncă de atari dimensiuni, rămasă nevalorificată.

BDD-A19292 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:32 UTC)

Petru Pavel Aron' s Biblia.
The Translation' Premises of Vulgata into Romanian

Abstract

Biblia always represented some kind of a reference point in human civilisation and its publication marked a major impact in cultural life.

One of these moments is represented by the publication of Petru Pavel Aron' s ***Biblia***, as a proof of his attachment for both Catholic and Ortodox faith. In spite of Romanians preference for Eastern Church' s ***Septuaginta***, Aron chosen the Occidental ***Vulgata***, maybe because he considered the first one as being enough known and spread in Romanian communities. In this respect, he offered the unique translation of ***Vulgata*** in Romanian culture.

Aron' s ***Biblia*** is in fact a collective work and among contributors we may mention G. Maior, G. Cotorea, A. Rednic, S. Caliani. They all succeeded in finding the golden mean of translating the text from Latin into Romanian language, too poor in expresions and nuances.

Unfortunately, the work has never been published because of Aron' s sudden death. It remained as a manuscript, impoverishing Romanian culture with an unpardonable deficiency.

BDD-A19292 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:32 UTC)